

OPINIA PUBLICĂ ȘI DEZBATEREA PUBLICĂ

Lector univ. dr. Alexandra Mărgărit-Enescu
Universitatea Hyperion

Abstract:

What does public opinion mean? Is there a definition that is generally accepted? We have to consider that a society is made up of individuals trying to maximize their interests and benefits. People think different and it is their thinking that puts us in different social situations that help us observe the changes taking place within groups.

This situation requests a mechanism that will harmonize these so different interests and opinions. This mechanism is the majority rule, established in regular elections. The public opinion can thus be considered the majority capable to represent all the others.

Keywords: public opinion, elections, dialogue, mass-media, politics.

Septimiu Chelcea ne spune că „termenul de opinie publică (public opinion) a fost preluat din limba engleză. Etimologic, provine din limba latină, opinio, derivat de la opinari (a exprima o părere), echivalent al cuvântului doxa din limba greacă. Dicționarul latin-român specifică: opinio, onis, s.f. – părere, credință, gând, presupunere. Asociat, cuvântul publicus, derivat de la populus, semnifică popor. Pornind de la etimologie, înțelegem deci prin opinie publică, părerea poporului, gândirea lui”.¹⁰⁷

Faptul că ambii termeni componenți - „opinie” și „public” - aveau deja înțelesuri multiple a făcut ca noul concept să fie greu de definit. „Opinia” avea în vedere atât aspecte raționale, de natură cognitivă (o formă de

¹⁰⁷ Chelcea, Septimiu - *Opinia publică. Strategii de persuasiune și manipulare* – Editura Economică, București, 2006, p. 18

cunoaștere, chiar dacă inferioară), cât și procese nonraționale și de natură socială (opinia ca expresie a tradiției, a cutumei exercita un gen de presiune asupra membrilor comunității respective). „Public” avea fie un înțeles etimologic (derivat din latinescul *populus*), alteori se asocia cu lucrurile la care accesul este comun, iar în alte cazuri el se referea la probleme de interes comun, la probleme oficiale, la probleme legate de stat. De exemplu, înainte de 1830, conform dicționarului franțuzești, antonimul cuvântului „public” nu era „privat”, ci „particular”, „individual” (*publique/ particulier*).

Filosofii utilitariști considerau că oamenii au ca principal obiectiv satisfacerea nevoilor personale, deci societatea este compusă din indivizi care caută să-și maximizeze interesele și foloasele, ceea ce impune existența unui mecanism care să armonizeze aceste interese disparate. Mecanismul imaginat de aceștia era regula majorității, stabilită prin alegeri regulate. Opinia publică putea astfel fi considerată drept acea majoritate care era capabilă să-i reprezinte pe ceilalți.

Patrick Champagne dezbată apariția și importanța opiniei publice. Astfel, pentru început, acesta schițează două stări ale opiniei publice, stări aflate în strânsă relație cu structurile succesive ale câmpului politic și definind spații de dezbateri publice tot mai extinse – noțiunea de opinie publică delimitând de fapt participanții legitimi la jocul politic.

„Prima stare a noțiunii care durează grosso modo de la Revoluția franceză până în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea trimite la un sens foarte restrâns, legat de logica votului cenșitar ce domina pe atunci câmpul politic. Noțiunea de opinie publică apărută în politică la afârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu ruptura revoluționară, desemnează, într-un mod relativ vag, opinia elitelor sociale în acel domeniu absolut nou care se deschidea, anume cel al luptei politice și al competiției electorale pentru a desemna reprezentanții în adunările legislative. Opinia publică nu a fost deci, la origini, decât opinia minorităților active politic care pretind să-și spună cuvântul în politică, noțiunea vizând de fapt legitimarea intrării în politică a unor pături sociale (în special a burgheziei intelectuale). Ceea ce se numește opinie publică este deci opinia parlamentarilor, a aleșilor poporului, așa cum se desprinde ea din instituțiile politice și are două caracteristici esențiale. Pe de o parte, ea nu este opinia cetățenilor simpli, ci a elitelor politice, adică a oamenilor care estimează atunci că opinia nu poate fi luată în calcul, în politică, decât după ce a fost suficient formată și informată. Opinia publică legitimă trebuie așadar să înlăture opiniile spontane și negândite, care se înrudesesc cu prejudecățile și nu merită, prin urmare, să fie luate în calcul.

O astfel de viziune va fi treptat modificată de două ansambluri de fenomene. În primul rând, odată cu votul universal masculin, din 1848, care implică poporul direct în jocul politic, ansamblul populației masculine cu vârstă de vot, și nu doar elita, poate pretinde, din acel moment, în mod legitim, să participe la formarea opiniei publice. În al doilea rând, avântul presei populare se va afla la baza apariției unui nou și puternic personaj jucând un rol important în definirea opiniei publice. Acest nou personaj politic este jurnalistul care, prin articolele și editorialele sale contribuie la impunerea temelor de discuție și la crearea opiniei publice prin simplul demers de a defini ceea ce ar trebui să fie aceasta”.¹⁰⁸

Așa cum arătăm, dificultatea de a defini opinia publică provine din ambiguitatea celor doi termeni: „opinie” și „publică”. Dificultatea se accentuează prin alăturarea lor în cadrul noțiunii de „opinie publică”. Opinia înseamnă evaluarea unei probleme, a unui context, a ceva precis, făcut de către cineva anume. Deci, când vorbim despre opinie, trebuie să precizăm neapărat obiectul ei (domeniul de referință) și subiectul ei.

În cazul opiniei publice, obiectul asupra căruia se pronunță poate fi precizat. Dificultățile încep când este vorba să precizăm subiectul. Cine este subiectul opiniei publice? Societatea în ansamblu? Dar aceasta nu poate gândi unitar. Grupurile? Dar ele sunt numeroase și ghidate de valori, interese, preocupări diferite. Este semnificativ în această privință că primii autori care vorbesc despre opinie publică nu precizau exact ce grup de persoane au în vedere. De exemplu, opinia publică era echivalată, la modul implicit, cu opinia „oamenilor de litere” francezi, care își auto-atribuieră, în mare parte, rolul de arbitri ai problemelor sociale și politice.

Pentru a delimita momentul când alegătorii, simplii cetățeni, devin cu adevărat actorii relevanți ai opiniei publice, Champagne explică cum „opinia publică este produsul deopotrivă complex și nesigur al luptei care se duce, în mod esențial, între trei actori distincți: oamenii politici, jurnaliștii și alegătorii, sub forma manifestărilor diverse aflate la acea vreme în plină expansiune. Rămâne totuși o noțiune vagă pe care fiecare dintre actorii politici o poate invoca drept principiu al legitimității cu riscul, foarte limitat, de a fi contrazis de o realitate care rămâne insesizabilă sau cel puțin neclară.

Această situație s-a schimbat radical începând cu anii 1950, odată cu apariția institutelor de sondare și, în Franța mai ales, odată cu alegerile prezidențiale din 1965.

¹⁰⁸ Champagne, Patrick – *Opinia publică și dezabaterea publică apud Isabelle Paillart (coord.)* – Spațiul public și comunicarea, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 26-27

Odată cu dezvoltarea unei adevărate industrii a sondajelor, noțiunea de opinie publică cunoaște o nouă transformare mai decisivă decât precedentele. Institutele de sondare, care pretind doar că măsoară opinia publică, își impun de fapt concepția lor asupra opiniei publice, adică o concepție solicitată parcă de câmpul politic. Ele au dat, de fapt, un conținut precis și practic acestei noțiuni grație progresului tehnologic și al științelor sociale. Opinia publică este măsurată aproape instantaneu printr-o cvasiconsultare politică a tuturor cetățenilor.

Încrederea în fiabilitatea acestor anchete a devenit în prezent într-atât de mare încât cei care pretindeau a cunoaște intuitiv voința populară, în special aleșii, au trebuit să renunțe la această pretenție și să comande regulat, la rândul lor, anchete de opinie”.¹⁰⁹

Cei mai mulți cercetători sunt de acord în a sublinia că o caracteristică importantă a noțiunii de care ne ocupăm ar putea consta în faptul că opinia publică este conștiința neoficială care se pronunță asupra diverselor probleme ale actualității. De multe ori, reacțiile și pozițiile opiniei publice iau naștere prin raportare la opinia oficială. Opinia publică se plămădește nu doar în dialog cu opinia oficială, ci din conversațiile desfășurate în cadrul diverselor grupuri, din prelucrările complicate ale diverselor fapte, reacții, trăiri, evenimente.

În alți termeni, opinia publică este apanajul societății civile, produsul dezbaterilor care au loc în grupuri formale sau informale, rezultatul milioanei de dialoguri desfășurate în viața unei comunități.

Walter Lippmann este de părere că „masa este în mod constant supusă sugestiei. Nu citește pur și simplu știrile, ci știri cu o încărcătură sugestivă care îi arată calea pe care trebuie să o urmeze. Aude relatări care nu sunt obiective precum faptele, ci sunt deja transformate în stereotipuri în conformitate cu un anumit tip de comportament”.¹¹⁰

Tocmai de aceea, precizează autorul, „atunci când urmează să se lanseze o nouă politică, se apelează în prealabil la o comunitate a sentimentului, precum în discursul ținut de Marc Antoniu susținătorilor lui Brutus. În prima fază, liderul exprimă opinia predominantă a mulțimii. Se identifică pe sine cu atitudinile curente ale publicului său, uneori spunând o snoavă bună, alteori fluturându-și patriotismul, adesea înfierând un abuz. Găsindu-l demn de încredere, mulțimea șovăitoare se poate îndrepta spre el. Pe urmă, se va aștepta de la lider să prezinte un plan de campanie. Dar el nu

¹⁰⁹ Ibidem, p. 28

¹¹⁰ Lippmann, Walter – *Opinia publică*, Ed. comunicare.ro, București, 2009, p. 227

va găsi acel plan în sloganurile care exprimă sentimentele masei. Uneori, planul nici măcar nu este orientat de aceste sentimente. Când incidența politicii este îndepărtată, tot ceea ce contează este ca la început programul să fie legat verbal și emoțional de ceea ce răsună în mulțime”.¹¹¹

Cum se raportează persoanele particulare sau grupurile la o idee, la un program, la o ofertă socială sau politică? Evident, este vorba despre o evaluare din mai multe puncte de vedere: al consistenței, al fundamentării, al rigorii, al credibilității celui sau celor care susțin ideea sau programul respectiv. Dar întotdeauna, persoane sau grupuri caută într-o idee sau un program răspunsuri la propriile preocupări și interese, aprecierea acestora făcându-se în funcție de modul cum asigură satisfacerea acestora.

Constelația de interese joacă, de asemenea, un rol foarte important în agregarea opiniilor individuale în cadrul celor de grup, precum și a acestora în ceea ce numim opinie publică. Liantul adevărat al grupurilor sunt interesele transfigurate în atitudini și nu avem șanse să înțelegem așa cum se cuvine modul de constituire a opiniei publice, curente și opțiunile care o compun, dacă nu vom face referire și la „materia primă” predilectă din care răsare opinia - preocupările și interesele individuale, de grup sau comunitare. În acest context, este bine de menționat că ceea ce spune o persoană, un lider, reprezintă o măsură, un indiciu nu numai asupra atribuirii sale, ci și asupra a ceea ce se așteaptă de la el să facă.

Opinia este o modalitate de a pune cap la cap o mulțime de idei. Opinia înglobează ideile mai multor oameni sau chiar opțiunile unor societăți la un moment dat. Oamenii gândesc diferit și opiniile lor sunt diferite. Situațiile diferite în diverse situații sunt interesant de observat fiindcă așa putem observa schimbările la nivel de grupuri.

Lippmann exemplifică situația conturată mai sus și dă un exemplu în sensul în care dacă puterea instaurată este empatică și bine informată, dacă încearcă în mod vizibil să răspundă sentimentului popular și înlătură într-adevăr câteva din cauzele insatisfacțiilor, ea nu are de ce să se teamă.

„Liderii consacrați din oricare organizație au mari avantaje. Se crede că au cele mai bune surse de informație. Dosarele și documentele sunt în birourile lor. Au luat parte la conferințele importante. Au întâlnit oamenii importanți. Au responsabilități. De aceea pentru ei este mai ușor să atragă atenția și să vorbească într-un ton convingător. Pe de altă parte, ei controlează în foarte mare măsură accesul la fapte. Orice persoană oficială este, mai mult sau mai puțin, un cenzor. Și pentru că nimeni nu poate bloca informația fără a avea o idee despre ceea ce vrea să ajungă la cunoștința

¹¹¹ Ibidem, p. 228

publicului, fiecare lider este într-o anumită măsură un propagandist. Plasat strategic și adesea constrâns, chiar și în cel mai bun caz, să aleagă între idealuri la fel de convingătoare, dar conflictuale, privind siguranța instituției și sinceritatea față de public, oficialul ajunge să decidă tot mai lucid care fapte, în ce context și sub ce formă vor ajunge la public”.¹¹²

De aceea, ceea ce le trebuie cetățenilor este un sistem politic competitiv, cu lideri puternici, care să prezinte alternative și să fie deschis dezbaterii. În această perspectivă, vina pentru lipsa de funcționalitate a guvernământului nu mai aparține publicului, ci mai degrabă celor care se află în posesia resurselor, presei sau reprezentanților puterii.

Puterea își găsește în opinia publică un judecător de temut. Ea este supusă judecății tuturor, formează obiectul unor opinii, iar deținătorii ei sunt supuși criticii fiecărui individ și criticii mulțimilor. Fără sprijinul opiniei, puterea poate deveni șubredă, poate să nu dispună de realitatea puterii.

Totodată, este de părere Aurelian Bondrea, „opinia publică (privită ca rezultanta dinamică a proceselor comunicaționale mediate de mijloacele de informare în masă) poate și trebuie să fie o autentică forță și sub raportul răspunderilor sociale”.¹¹³

Din orizont social, instructiv și educațional, problema care se pune, pentru sociolog, dar și pentru factorii politici guvernamentali, pentru societatea civilă – dacă au în vedere răspunderea lor socială și morală – este aceea de a evalua cum și în ce măsură informația ca marfă servește și unor scopuri sociale, educaționale, iar procesele informării sunt reflexul unei conștiințe a răspunderii sociale pentru evoluția de ansamblu a societății, pentru formarea și dezvoltarea, într-un anumit spirit, a resurselor umane.

Reiese clar că opinia publică tinde să exercite o presiune, iar pentru cercurile politice și guvernamentale o adevărată teroare. Nu este loc de reproș aici, pentru că barometrul opiniei publice este vital în cazul structurilor care depind de vot. Fundamental este faptul că apare riscul neglijării realității efective sau, și mai rău, al evaluării realității doar cu imaginea dominantă din cadrul opiniei publice. Nu este vorba de a nega orice competență opiniei publice în semnalarea și interpretarea diverselor tendințe și procese, ci de a atrage atenția că se inversează o relație, ceea ce poate induce măsuri care nu sunt neapărat reclamate de o situație din realitatea propriu-zisă.

¹¹² Ibidem, p. 230

¹¹³ Bondrea, Aurelian - *Opinia publică și dinamica schimbărilor din societatea românească în tranziție* – Editura Fundației România de Măine, București, 1998, p. 149-150

Și Pierre Champagne ne vorbește despre importanța sondajelor de opinie: „Operatorii de sondaje au contribuit la crearea unui nou spațiu de joc, piața opiniilor publice care îi obligă pe diferiții actori ai clasei dominante la o dezbatere publică între ei, în scopul de a convinge marele public, care este plasat, în general în poziția de simplu spectator. Oamenii politici și, mai general vorbind, cei care au puterea de decizie nu pot governa durabil dacă se plasează în contra acestei opinii măsurate de anchetatori. Cei care au puterea de decizie nu se mai pot ascunde în spatele experților lor; ei trebuie să facă un efort de comunicare pentru a-și avansa deciziile pe lângă un public în majoritate profan și incompetent. Ei trebuie să-și facă înțelese și acceptate deciziile de către cei mai mulți, această muncă nefiind fără rost pentru că ea conduce obligatoriu la dezbatere publică adică la aducerea datelor majore ale unei probleme într-un spațiu public”.¹¹⁴

Presiunea opiniei publice poate determina cu adevărat din partea centrelor de decizie politică preocuparea de a da răspunsuri imediate la problemele opiniei publice, care, așa cum spuneam, reprezintă un tip de prelucrare și interpretare a unei realități, situații etc. și nu la cele pe care le ridică realitatea - realitate, nu de puține ori diferită de cele apărute în primul planul opiniei publice.

Insist asupra acestui lucru pentru că, dacă ordinea nu este firească, deci dacă nu se respectă primatul realității propriu-zise, apar câteva consecințe precum aceea că politica tinde să devină un joc de-a imaginea - întotdeauna politica va fi obligată să aibă o strategie de imagine. Este o regulă a jocului și nu se poate concepe o politică performantă în afara acestei strategii, absolut obligatorii, de imagine. Când preocupările sunt centrate pe imagine în dauna realității propriu-zise, eșecul devine o problemă de timp. De asemenea, angajată pe un asemenea traseu, politica se pune oarecum la dispoziția opiniei publice și nu are altă soluție decât să urmeze capriciile și virajele sale.

Răspunsul la preocupările opiniei publice trebuie formulat nu doar în termeni de imagine, ci mai ales în planul realității care a generat preocupările respective. Astfel, problemele reale încep să capete rezolvare, prin urmare și cele care apar în spațiul public.

Am observat importanța opiniei publice, preluarea și interpretarea corectă a termenului. Este momentul să trecem pe scurt în revistă și legătura între opinia publică și dezbaterea publică.

¹¹⁴ Champagne, Pierre – op. cit., p. 33

Odată cu apariția mijloacelor de comunicare în masă, subiectele dezbătute public s-au înmulțit vizibil. Imediat ce o temă apare ca interesantă pentru un număr mai mare de oameni, aceasta este imediat preluată de mass-media și dezbătută din toate unghiurile de abordare posibile. Iată deci cum opinia publică impune oarecum funcția de agenda setting a presei.

Dacă ne uităm la subiectele dezbătute public, putem observa cum unele dintre acestea sunt aduse în prim plan pentru a fi rezolvate, iar atitudinea presei față de respectivele probleme pune, câteodată, în mișcare puterile statului astfel încât situația să fie rezolvată.

Știm cum averile demnitarilor au fost controlate în urma unui caz dezbătut public în media, știm cum diverse mișcări sociale reușesc să modifice propuneri legislative și mai știm cum în urma unor sondaje de opinie anumitor politicieni li s-a retras sprijinul în campanii electorale, sau au fost chiar eliminați definitiv din partidele din care făceau parte.

Totodată, transparența decizională într-un stat de drept se realizează prin dezbateri publice. Fie că se încearcă aflarea a cât mai multor opinii privind îmbunătățirea anumitor inițiative legislative, fie că se încearcă găsirea numitorului comun al acestor opinii, dezbateri publice este obligatorie și iată deci cât de important este inputul societății civile și cetățenilor în ansamblul lor. Este foarte adevărat că, deși practica transparenței decizionale este una foarte sănătoasă, ea nu este întotdeauna respectată și este un aspect ce trebuie încă reglementat în România, dar cu sprijinul opiniei publice va fi cu siguranță rezolvat.

Bibliografie selectivă:

Bondrea, Aurelian - *Opinia publică și dinamica schimbărilor din societatea românească în tranziție* – Editura Fundației România de Mâine, București, 1998

Champagne, Patrick – *Opinia publică și dezbateri publice în Isabelle Paillart* (coord.) – *Spațiul public și comunicarea*, Ed. Polirom, Iași, 2002

Chelcea, Septimiu - *Opinia publică. Strategii de persuasiune și manipulare* – Editura Economică, București, 2006

Lippmann, Walter – *Opinia publică*, Ed. comunicare.ro, București, 2009